

Piotr Swacha

Warszawa

PROCES ROMKOWSKIEGO, RÓŻAŃSKIEGO I FEJGINA NA FALACH RADIA WOLNA EUROPA ORAZ POLSKIEJ SEKCJI RADIA BBC

We wrześniu 1957 r. rozpoczął się w Warszawie proces przeciwko trzem byłym funkcjonariuszom Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) – Romanowi Romkowskiemu, Józefowi Różańskiemu i Anatolowi Fejginowi. Byli oni pracownikami X Departamentu MBP, który utworzono w 1950 r. Jego działanie poprzedziło powołanie w 1948 r. Grupy Specjalnej, która następnie została przekształcona w Biuro Specjalne¹. Formalnym zadaniem tej struktury było „zwalczanie prowokacji w ruchu robotniczym”, w rzeczywistości jednak jej celem było poszukiwanie wroga wewnątrz partii komunistycznej².

Proces był konsekwencją zmian, do jakich doszło w aparacie bezpieczeństwa, począwszy od 1954 r. W grudniu 1954 r. Rada Państwa wydała dekret znoszący Urząd Ministra Bezpieczeństwa Publicznego i powołujący Ministerstwo Spraw Wewnętrznych oraz Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego³. Było to wynikiem ucieczki na Zachód Józefa Światła oraz napływających w końcu 1953 r. do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej skarg dotyczących sposobu prowadzenia przez MBP śledztw, w tym wymuszania zeznań przez J. Różańskiego⁴. Dwa lata przed procesem z 1957 r. Różański za swoją działalność w MBP po raz pierwszy został postawiony przed sądem. W grudniu 1955 r. stwierdzono jego winę w postaci „stosowania zabronionych przez prawo metod w czasie śledztw przeciwko osobom podejrzanym o działalność antypaństwową”⁵. Skazanemu wymierzono karę pięciu lat pozbawienia wolności, która na mocy amnestii z 1952 r. została zmniejszona do trzech lat i czterech miesięcy⁶.

---

¹ P. Skubisz, *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego a rok 1948*, [w:] *Zwrot polityczny* 48. *Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, pod red. M. Jabłonowskiego, W. Jakubowskiego, T. Krawczaka, Warszawa 2013, s. 170.

² Ibidem, s. 171.

³ Dz. U., 1954, nr 54, poz. 269.

⁴ *Proces Romana Romkowskiego, Józefa Różańskiego i Anatola Fejgina w 1957 r.*, cz. I, oprac. M. Jabłonowski i W. Janowski, Warszawa 2011, s. 12.; Roman Romkowski wyrażał opinię, że ucieczka J. Światły była bezpośrednim powodem jego zwolnienia z MBP. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I: 1944-1956, pod red. K. Szwagrzyka, Warszawa 2005, s. 56.

⁵ Ibidem, s. 13 i 14.

⁶ Ibidem, s. 14.

Kolejny proces, na którym na ławie oskarżonych obok Różańskiego zasiadło dwóch innych wysokich niegdyś rangą funkcjonariuszy MBP, mógł odbyć się dopiero po wyrażeniu woli politycznej przez „popaździernikowe” kierownictwo Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Nie bez znaczenia był również fakt, że osoby te były od 1948 r. zaangażowane w przygotowanie sprawy Lechowicza i Jaroszewicza, która stanowiła element rozgrywki z Władysławem Gomułką⁷. Proces byłych funkcjonariuszy X Departamentu MBP nie był jednak w zamyśle władz cezurą otwierającą falę rozliczeń z przeszłością partii. Kontrolę nad nim sprawowało Biuro Polityczne (BP) Komitetu Centralnego (KC) PZPR⁸.

Działalność aparatu represji w Polsce, w tym X Departamentu, była przedmiotem zainteresowania wielu badaczy⁹. Opublikowano również obszerny zbiór dokumentów poświęcony procesowi Romkowskiego, Różańskiego i Fejgina¹⁰. Jak dotąd nie powstała jednak praca odnosząca się do postrzegania i sposobu relacji tego wydarzenia przez rozgłośnie emigracyjne nadające swój program do Polski. Niniejszy artykuł jest próbą zapalenia tej luki. Opiera się na analizie materiału źródłowego – głównie zgromadzonego w zasobach Narodowego Archiwum Cyfrowego oraz udostępnionych przez Polskie Radio nagrań archiwalnych audycji radiowych.

Proces Romkowskiego, Różańskiego i Fejgina spotkał się z zainteresowaniem polskich rozgłośni emigracyjnych nadających program skierowany do kraju – polskiej sekcji Radia BBC oraz Radia Wolna Europa (RWE). Najwięcej czasu antenowego rozprawie przeznaczono w RWE, które znane było słuchaczom w Polsce z emitowanych w 1954 r. audycji *Za kulisami bezpieki i partii*. W programach tych zbiegły za granicę płk J. Świątło opowiadał o „zbrodniczych metodach bezpieki, roli sowieckich doradców, ścisłym uzależnieniu polskiego kierownictwa od Moskwy, wystawnym trybie życia komunistycznej elity”¹¹. Relacje te przyczyniły się do zmian w aparacie bezpieczeństwa. Dla „neutralizacji ich oddziaływania” dokonano między innymi „aresztowania dyrektora Departamentu Śledczego MBP płk. J. Różańskiego [...] wykluczono z partii zwierzchnika Świątły płk. Anatola Fejgina, wreszcie odsunięto ministra Radkiewicza i zlikwidowano MBP”¹².

---

⁷ Zob. więcej, s. 178 i 179.

⁸ *Proces Romana Romkowskiego*, s. 16.

⁹ W ostatnich latach tej problematyce poświęcono następujące prace: S. Marat, J. Snopkiewicz, *Ludzie bezpieki: dokumentacja czasu bezprawia*, Warszawa 1990; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950-1952. taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000; A. Kura, *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948-1956*, Warszawa 2006; „*Politycznie obcy*”. *Żołnierze Wojska Polskiego w zainteresowaniu komunistycznego aparatu represji i propagandy w latach 1944-1956*, pod red. B. Polaka, P. Skubisza, Szczecin 2011; J. Topyło, *Departament X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1949-1954. Geneza – struktura organizacyjna – metody pracy*, Toruń 2006; A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Świątły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009.

¹⁰ *Proces Romana Romkowskiego*.

¹¹ P. Machcewicz, *Monachijaska menażeria. Walka z Radiem Wolna Europa*, Warszawa 2002, s. 94.

¹² *Ibidem*, s. 95.

Pierwsze audycje poświęcone procesowi zostały wyemitowane w Radiu Wolna Europa (RWE) oraz w Polskiej Sekcji Radia BBC w dniu wejścia sprawy na wokandę, tj. 16 września 1957 r. Obie rozgłosznie zaprezentowały jednak inne podejście do tej problematyki. W radiu brytyjskim przygotowano dwie krótkie wzmianki o rozpoczęciu zamkniętej dla korespondentów zagranicznych rozprawy byłych funkcjonariuszy „bezpieki” wraz z komunikatem, że „są sążeni za okrucieństwa popełnione w okresie stalinowskim¹³, w tym torturowanie więźniów¹⁴. Tymczasem w RWE zdecydowano się na szersze przedstawienie znaczenia i wymiaru tego wydarzenia. Na wstępie wywodu podano informację, że termin rozprawy sądowej był wielokrotnie odraczany, co miało być wynikiem jego szczególnego charakteru, który – jak głośzono – generował wiele „zakulisowych tajemnic”¹⁵. Główną myślą audycji było jednak wskazanie szerszego wymiaru sprawy. Zaznaczano, że sposób przeprowadzenia procesu będzie „najlepszym sprawdzianem jak dziś [...] rząd i partia traktują w rzeczywistości pojęcie praworządności, sprawiedliwości i zasadę jawności życia publicznego”¹⁶. W związku z tym stawiano dwa warunki uznania rozprawy za wiarygodną. Pierwszym z nich było umożliwienie opinii publicznej dostępu do informacji dotyczących przebiegu sprawy. Jak argumentowano – osoby, których procesy były nadzorowane przez funkcjonariuszy MBP, miały charakter pokazowy. Publiczność nie tylko była wpuszczana do sal sądowych, ale wręcz „zachęcana do ich zapelnienia”, a reżimowe media obszernie relacjonowały przebieg rozpraw¹⁷. Zdaniem redaktorów RWE proces byłych funkcjonariuszy MBP powinien mieć również wymiar jawny, co – jak głośzono – wynikało z faktu, że „prześladowcy nie powinni być lepiej traktowani, z większymi względami, niż ich ofiary”¹⁸. Drugi warunek dotyczył skali rozliczenia działalności „bezpieki”. W audycji zaznaczano, że jeśli proces miałby być prowadzony uczciwie „powinien obnażyć cały mechanizm bezprawia i terroru”¹⁹. To zadaniem redakcji RWE wymagało, aby w jego trakcie ujawnić rolę, jaką w „całym mechanizmie odgrywali doradcy radzieccy i partia, rolę Bieruta, Bermana, Radkiewicza, Józwiaka”²⁰. Oczekiwania te zestawiono z przypuszczeniami, w jaki sposób rozprawa będzie prowadzona. Jak głośzono – uzyskane przez radio informacje wskazywały, że będzie ona miała całkowicie odmienny charakter. Podawano, że z całą

---

¹³ Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), Nasłuchy, sygn. 856/4, *Polska – proces funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.09.1957 [b. p.].

¹⁴ NAC, Nasłuchy, sygn. 856/4, *Polska – proces b. funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.09.1957 [b. p.].

¹⁵ NAC, Nasłuchy, sygn. 856/4, *Przed procesem Różańskiego*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.09.1957 [b. p.].

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

pewnością na salę rozpraw nie zostaną wpuszczeni zagraniczni korespondenci, a polscy dziennikarze będą mogli przekazywać jedynie relacje okrojone przez cenzurę. Spodziewano się, że prokuratura podejmie pewne działania względem świadków, które będą prowadziły do odpowiedniego ukształtowania ich zeznań, tak, aby nie zaszkodziły nikomu innemu oprócz oskarżonych²¹.

Pierwsza audycja poświęcona procesowi wyemitowana przez Radio Wolna Europa dawała słuchaczom do zrozumienia, że będzie on miał charakter fasadowy, a jego przeprowadzenie nie może świadczyć o oczyszczeniu życia publicznego z praktyk, które występowały w okresie stalinizmu. Nie zawierała wielu doniesień na temat samych oskarżonych ani ich działalności w MBP. Tego typu informacje były jednak integralną częścią audycji relacjonujących całe wydarzenie. Takie przekazy sformułowano zarówno w RWE²², jak i w Polskiej Sekcji Radia BBC²³. Ich celem było między innymi przybliżenie funkcji, które sprawowali podsądni oraz wskazanie ich roli w aparacie władzy stalinowskiej Polski. Najmniej miejsca w opisie ich sylwetek poświęcono postaci A. Fejgina, ograniczając się do przedstawienia jego roli w działaniach „bezpieki”. Słuchaczom przekazano, że był szefem X Departamentu MBP²⁴. Funkcję tę miał – według RWE – sprawować „pod podziemnym prawem nadzorem Bieruta”²⁵, a do jego zadań należało między innymi „prowadzenie tajnych kartotek czołowych przywódców partii”²⁶. Szerszą charakterystykę zawierały odniesienia do postaci R. Romkowskiego i J. Różańskiego. W obu przypadkach postarano się o zaprezentowanie zarysu partyjno-państwowej kariery. Romkowski został przedstawiony jako „sowiecki partyzant” okresu II wojny światowej, członek Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) oraz wiceminister MBP²⁷. Miał on również – według relacji RWE – sprawować funkcję „strażnika tajnej kasy Biura Politycznego, w której spoczywały olbrzymie sumy w obcych walutach, w złocie, jak i w kosztownościach”²⁸. Jego zadaniem jako wiceministra było nadzorowanie „i bezpośrednie ingerowanie” w prace X Departamentu²⁹. W odniesieniu do J. Różańskiego zaznaczono, że był „przed wojną agentem NKWD na Bliskim Wschodzie”³⁰. W 1939 r. miał zostać prze-

---

²¹ Ibidem.

²² NAC, Nasłuchy, sygn. 856/7, *Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 25-28.09.1957 [b. p.].

²³ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957 [b. p.].

²⁴ NAC, Nasłuchy, sygn. 856/7, *Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej* [b. p.].

²⁵ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce* [b. p.].

²⁶ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Z polskiego punktu widzenia*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957 [b. p.].

²⁷ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce* [b. p.].

²⁸ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Z polskiego punktu widzenia* [b. p.].

²⁹ NAC, Nasłuchy, sygn. 856/7, *Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej* [b. p.].

³⁰ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce* [b. p.].

niesiony na wschodnie terytoria Polski, które zostały przyłączone do Związku Radzieckiego. Po zakończeniu II wojny światowej został szefem Departamentu Śledczego MBP. Jak podawano w Radiu Wolna Europa, Różański „ze szczególną gorliwością prowadził śledztwa w sprawach objętych zasięgiem X Departamentu”³¹.

Biorąc pod uwagę sposób prezentacji sylwetek oskarżonych, słuchacze mogli odnieść wrażenie, że najważniejszą osobą spośród podsądnych był J. Różański. Świadczy o tym ilość miejsca poświęconego tej postaci, a przede wszystkim występowanie sformułowania „proces Różańskiego”, jako skrótowego określenia dla całej sprawy³². W relacjach nie zawsze przytaczano nazwiska podsądnych wraz ze stopniami, które posiadali. Często określano ich jako pułkowników³³ – w zaledwie jednej audycji BBC podano, że Roman Romkowski miał nadany stopień generała³⁴. W odniesieniu do wszystkich trzech oskarżonych raz użyto określenia „najbardziej publicznie skompromitowani funkcjonariuszy dawnej bezpieki”³⁵. Kategoryczne i jednoznaczne określenie „sadystryczny” przysługiwało jedynie J. Różańskiemu³⁶.

W audycjach, które dotyczyły procesu, redakcje zamieszczały także treści odnoszące się do struktur MBP, w których pracowali Różański, Romkowski i Fejgin. Szczególną uwagę poświęcono oczywiście X Departamentowi, z którym wszyscy trzej byli związani. Jak podawano – jego zadaniem było nadzorowanie kierownictwa partii, „dbanie o czystość szeregów partyjnych, tępienie wszelkich tzw. obcych wpływów w szeregach PZPR i prowadzenie tajnej kartoteki wszystkich wybitnych działaczy partyjnych”³⁷. Zaznaczono, że to funkcjonariusze tej struktury dokonali aresztowania W. Gomułki i M. Spychalskiego i „prowadzili sprawę tzw. prawicowo-nacjonalistycznego odchylenia”³⁸. Dla zobrazowania działalności tej jednostki podano w jednej z audycji historię działacza komunistycznego Aleksandra Kowalskiego. Impulsem do przybliżenia sylwetki Kowalskiego był artykuł poświęcony jego osobie zamieszczony 1 października 1957 r. w „Trybunie Ludu”. Antoni Zarzecki, prowadzący w RWE audycję *Odwrotna strona medalu*, zauważył, że pozornie tekst ten nie odbiegał od innych artykułów ku czci zmarłych działaczy komunistycznych. Podano w nim podstawowe informacje o życiu Kowalskiego, jego odwadze, „poświęceniu, wyrobieniu i doświadczeniu politycznym oraz oddaniu sprawie tzw. so-

---

³¹ NAC, Nasłuchy, sygn. 856/7, *Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej* [b. p.].

³² Najbardziej wymierny przykład stanowiła audycja RWE, w której określenie to znalazło się nawet w tytule; NAC, Nasłuchy, sygn. 856/4, *Przed procesem Różańskiego* [b. p.]; Tego skrótu używano także w innym programie RWE; NAC, Nasłuchy, sygn. 856/7, *Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej* [b. p.].

³³ Pułkownikami Wojska Polskiego byli Anatol Fejgin oraz Józef Różański, natomiast Roman Romkowski posiadał stopień generała brygady; *Proces Romana Romkowskiego*, s. 6, 8 i 10.

³⁴ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce* [b. p.].

³⁵ Audycja *List z kraju* (nr 3), Radio Wolna Europa. Nagranie audycji jest dostępne na stronie Polskiego Radia, <http://www.polskieradio.pl/68/789/Tag/87798> [23.04.2013].

³⁶ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Z polskiego punktu widzenia* [b. p.].

³⁷ NAC, Nasłuchy, sygn. 856/7, *Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej* [b. p.].

³⁸ *Ibidem*.

cializmu”³⁹. Jak zaznaczał Zarzecki – w tekście „żałowano tow. Aleksandra Kowalskiego nie tylko dlatego, że umarł, ale również dlatego, że przed śmiercią stała mu się krzywda”⁴⁰. Został on odsunięty od pracy w partii ale – jak zauważono w Radiu – z artykułu wynikało, że przed śmiercią zajmował jeszcze jakieś stanowisko administracyjne. Jako przyczynę zgonu podano ciężką chorobę⁴¹. Tekst ten przytoczono w RWE w kontekście procesu byłych funkcjonariuszy MBP z dwóch powodów. Po pierwsze A. Kowalski – jak podano w radiu – „nie umarł spokojną śmiercią [...] a został zamordowany przez dwóch oskarżonych w tym procesie [...] – Romkowskiego i Fejgina”⁴². Według wyводу zaprezentowanego w audycji – był on wytypowany przez B. Bieruta do odegrania roli świadka w planowanej rozprawie przeciwko W. Gomułce. Z uwagi na fakt, że odmówił złożenia zeznań obciążających Gomułkę, został poddany torturom, w wyniku których zmarł⁴³. W akcie zgonu celem zatajenia prawdziwych jego przyczyn wpisano fałszywe dane⁴⁴. Drugim powodem wiązania tego wydarzenia z procesem byłych funkcjonariuszy MBP była chęć zwrócenia uwagi na duże prawdopodobieństwo sformułowania wybiórczego aktu oskarżenia względem Romkowskiego i Fejgina. RWE nie знаła dokładnych zarzutów stawianych pod sądym. Redakcja wniosowała jednak, że nie są one kompletne między innymi z uwagi na fakt, że w partyjnej gazecie w czasie trwania rozprawy zamieszczono sylwetkę Kowalskiego, w której nie uwzględniono wiadomości o śledztwie i torturach ze strony „bezpieki”⁴⁵. Tym samym dawano do zrozumienia słuchaczom, że proces ten nie jest prowadzony w sposób gwarantujący wydanie sprawiedliwego wyroku.

Innym aspektem, który wpisywał się w wyrażane przez RWE przekonanie o braku nawet najmniejszych gwarancji na sprawiedliwe osądzenie osób związanych z MBP, były doniesienia o dalszej karierze funkcjonariuszy tej struktury z okresu stalinowskiego. Proces ten w relacjach radiowych był bowiem omawiany w ramach szerszego tła, jaki stanowiła historia osób związanych wcześniej z „bezpieką”. Wiele miejsca w audycjach odnoszących się do rozprawy Różańskiego, Romkowskiego i Fejgina poświęcono również na charakterystykę pracowników innych Departamentów MBP oraz terenowych oddziałów Urzędu Bezpieczeństwa. Wynikało to z faktu, że proces ten przeprowadzany był w okresie, w którym partyjno-państwowa propaganda formułowała przekazy mające świadczyć o dokonaniu się w Polsce gruntownych przemian politycznych. RWE natomiast w kontekście tego wydarzenia przytaczało dowody o ich powierzchowności. Jak głoszono – „po październiku” wszechwładza „bezpieki” uległa ograniczeniu. Formalnie MBP zostało rozwiązane, ale powstała inna struktura,

³⁹ NAC, Nasłuchy, sygn. 857/3, *Odwrotna strona medalu. Na marginesie procesu przeciwko b. funkcjonariuszom b. MBP*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 9-12.10.1957 [b. p.].

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

która po części przejęła jego rolę⁴⁶. Byłych pracowników „bezpieki” albo zwolniono na – co podkreślano – „uprzywilejowanych zasadach”, albo przeniesiono do pracy w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (MSW) czy Milicji Obywatelskiej (MO)⁴⁷. Jako przykłady działaczy z samego szczytu hierarchii podawano osoby Antoniego Alstera oraz Mieczysława Moczara, którzy po wieloletniej pracy w „bezpiece” zostali wiceministrami spraw wewnętrznych, a także generała Ryszarda Dobieszaka, byłego oficera UB, który objął stanowisko Komendanta Głównego Milicji⁴⁸. W związku z tym zaznaczano, że z wyjątkiem trzech funkcjonariuszy spośród najważniejszych pracowników „bezpieki”, „ci sami ludzie, którzy działali w dawnym aparacie terroru urzędują dziś dalej, chociaż pod inną firmą”⁴⁹.

W audycjach przypomniano również nazwiska innych osób w swoim czasie związanych z MBP, którzy pomimo rozpoczęcia procesu Różańskiego, Fejgina i Romkowskiego pozostawali bezkarni. W tym kontekście szczególną uwagę zwrócono na pracowników III oraz V Departament MBP. Departament III – jak podawano – „kierował przez długie lata prześladowaniem byłych żołnierzy Armii Krajowej”⁵⁰. Jego szefami byli – jak wymieniano w jednej z audycji – pułkownicy Józef Czaplicki i Leon Andrzejewski. Pomimo rozpoczęcia akcji „rehabilitowania akowców”, co – jak głoszone – powinno pociągnąć za sobą sprawę osądzenia ich prześladowców, żaden z wymienionych oficerów nie stanął przed sądem. Czaplicki, co zostało podkreślone przez RWE, otrzymał nawet posadę szefa departamentu w utworzonym po likwidacji MBP Komitecie do spraw Bezpieczeństwa Publicznego przy Radzie Ministrów⁵¹. Podobnie potoczyły się losy innych osób biorących udział w zwalczaniu byłych członków AK, które były zatrudnione w terenowych strukturach Urzędu Bezpieczeństwa. W tym aspekcie wymieniano nazwiska pułkowników „bezpieki”, którzy przed 1954 r. piastowali stanowiska szefów wojewódzkich struktur UB⁵². Departamentowi V poświęcono w audycjach mniej miejsca niż III. Wymieniono jednak jego dyrektora Julię Brystygierową oraz kilku niższych rangą pracowników⁵³. W tym wypadku jednak zarzut był ten sam – brak pociągnięcia do odpowiedzialności, pomimo podobnych działań w MBP, za które sądzeni byli ówczesnie Różański, Romkowski oraz Fejgin. Za niewystarczające posunięcie uznano także wydalenie z partii z prawem przyjęcia po trzech latach Jakuba Bermana i Stanisława Radkiewicza. Nie zgadzano się z przypomnianym na antenie oświadczeniem z IX Plenum Komitetu Centralnego PZPR, że obaj przełożeni oskarżonych ponoszą jedynie odpowiedzialność polityczną, natomiast nie posiadali wiedzy „o kryminalnych metodach stosowanych przy dochodzeniach

---

⁴⁶ Audycja *List z kraju* (nr 3), Radio Wolna Europa. Nagranie audycji jest dostępne na stronie Polskiego Radia, <http://www.polskieradio.pl/68/789/Tag/87798> [23.04.2013].

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ NAC, Nasłuchy, sygn. 856/7, *Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej* [b. p.].

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Z polskiego punktu widzenia* [b. p.].

i osobiście nie ponoszą winy za zbrodnie organów bezpieczeństwa⁵⁴. W tym kontekście w jednej z audycji zawarto nawet prześmiewczą uwagę nieprzytoczonego z nazwiska członka Komitetu Centralnego, który po złożeniu przez Jakuba Bermana samokrytyki i zapewnieniu, że „nic nie widział, co działo się w podległych mu organach bezpieczeństwa” miał stwierdzić: „całe miasto wiedziało, że morduje się niewinnych ludzi, tylko tow. Berman nie wiedział⁵⁵. Redakcje uważały, że zarówno Berman, jak i Radkiewicz powinni nie tyle zostać wezwani na proces w charakterze świadków, co zająć – jak mówiono – należne im miejsce na ławie oskarżonych⁵⁶.

Relacjonowanie przez polskie rozgłośnie emigracyjne rozprawy byłych funkcjonariuszy MBP przybrało specyficzny charakter z uwagi na fakt, że decyzją sądu miała ona charakter niejawnny. Z tego względu redaktorzy zmuszeni byli do tworzenia komentarzy na podstawie nie tyle informacji dobiegających z sali sądowej, co próbując odczytać faktyczny wymiar sprawy, między innymi dzięki wiedzy o wcześniejszej działalności oskarżonych. Dlatego fakt wytoczenia procesu zderzano w audycjach z brakiem zarzutów wobec innych ważnych funkcjonariuszy MBP czy też przytaczając sprawę Aleksandra Kowalskiego. Jednak sama decyzja o utajnieniu rozprawy również była przedmiotem rozmaitych komentarzy. Na przykład redakcja RWE, odnosząc się do faktu niedopuszczenia na salę sądową przedstawicieli opinii publicznej, użyła określenia „ponura tradycja”. Jak głoszono, do tej pory tego typu działanie miało na celu ukrycie przed społeczeństwem fałszywych zarzutów stawianych oskarżonym oraz to, że nie doszło do żadnego rzeczywistego przestępstwa, a proces jest motywowany jedynie względami politycznymi. W tym wypadku jednak interpretacja uległa całkowitemu odwróceniu⁵⁷. Jak podawano, proces ten „ma charakter ochronny. Ma on chronić oskarżonych od pełni odpowiedzialności za wszystkie popełnione zbrodnie. Ma on chronić przed osądem opinii publicznej partię i wiele jej dawnych i również obecnych przywódców. Nie tylko zresztą przed osądem opinii publicznej [...] lecz także przed odpowiedzialnością karną, którą za swoje postępowanie winni ponieść⁵⁸. Jedyнным jawnym elementem rozprawy było odczytanie sentencji wyroku. Jednak po jej ogłoszeniu – jak przekazano słuchaczom – ponownie wyproszone publiczność z sali sądowej, aby „motywy wyroku odczytać przy drzwiach zamkniętych⁵⁹. W ten sposób – co podkreślano – utajniono wszystkie ważne dla procesu fakty. Społeczeństwo nie zostało poinformowane o treści zeznań świadków ani o zawartości wystąpień samych oskarżonych. Nie dowiedziało się, czy swoimi zeznaniami Różański, Romkowski i Fejgin obciążyli partyjnych towarzyszy⁶⁰. W społecznym odbiorze całego wydarzenia kwestia ujawnienia najistotniejszych informacji z procesu miała – według RWE – ogromną wagę. Wynikało to z faktu, że – jak argumentowano – „dla publicz-

---

⁵⁴ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce* [b. p.].

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Z polskiego punktu widzenia* [b. p.].

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

nej oceny słuszności skazującego wyroku zasadnicze znaczenie ma znajomość motywów, jakimi kierował się sąd przy stwierdzeniu winy i wymiarze kary. Zatajenie motywów wyroku [...] pozbawia społeczeństwo możliwości własnej oceny, w jakim stopniu zbrodnie UB zostały w toku procesu ujawnione i w jaki sposób ogłoszony wyrok piętnuje przestępstwa oskarżonych⁶¹. Było to tym istotniejsze, że z racji wykonywanych w X Departamencie zadań posiadali oni rozległą wiedzę na temat „ludzi ze szczytów hierarchii PZPR”, a także sami sprawowali ważne funkcje partyjne⁶². Głównym motywem wyłączenia większej części rozprawy z jawności przewodu, była więc – zdaniem RWE – chęć „oszczędzenia partii”⁶³.

Fakt, że proces utajniono wraz z informacjami o niepostawieniu w stan oskarżenia, a w przypadku części oficerów, nawet o awansowaniu w rozmaitych strukturach, był podstawą, na której oparto główną tezę audycji odnoszących się do rozprawy. Głosiła ona, że proces Różańskiego, Fejgina i Romkowskiego był formą prowadzenia walki wewnątrz partii komunistycznej. Zgodnie z wywodem prezentowanym w RWE miał on stanowić rodzaj rewanżu na funkcjonariuszach, którzy wcześniej z polecenia B. Bieruta zajęli się eliminacją jego konkurentów. Takie ujęcie procesu przez prokuraturę – jak głoszą w RWE – prowadzi do sytuacji, w której „zakres nadużyć i krwawych metod śledztwa został zawężony do ram ściśle partyjnych”, co z kolei oznaczało pominięcie odpowiedzialności „bezpieki” za czyny popełnione wobec obywateli nieposiadających legitymacji partyjnej⁶⁴. Według tego ujęcia proces nie był wskaźnikiem przemian, które miały nastąpić w Polsce, a jedynie stanowił rozgrywkę polityczną między działaczami partii komunistycznej.

Niedopuszczenie reporterów z zagranicy na salę sądową sprawiało, że audycje odnoszące się do procesu przez całe jego trwanie nie miały charakteru rzeczywistych relacji reporterskich. Wyjątek stanowił program wyemitowany 13 października 1957 r. Zawarto w nim między innymi obszernie fragmenty relacji z dnia ogłoszenia wyroku, którą dla gazety „New York Times” przygotował jej warszawski korespondent Sidney Grusson⁶⁵. Donosił on o zachowaniu publiczności, która oczekiwała na werdykt sądu oraz o sposobie przyjęcia wyroku przez oskarżonych. Jak przekazywano – „na dziedzińcu sądowym zgromadziło się około 200 osób”, które chciały uzyskać informację o zakończeniu rozprawy. W tłumie – jak podawał Grusson – można było wyczuć napięcie⁶⁶. Oskarżeni w czasie ostatniej rozprawy zachowywali się w zróżnicowany sposób. Romkowski podczas odczytywania wyroku „stał – jak przekazano – ponury, z zacię-

---

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Sprawa funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957 [b. p.].

⁶⁴ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce* [b. p.].

⁶⁵ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Proces dygnitarzy z bezpieczeństwa*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957 [b. p.].

⁶⁶ Ibidem.

tymi ustami, ale Fejgin i Różański wydawali się niewzruszeni, kiwając do siebie porozumiewawczo głowami i uśmiechając się do krewnych obecnych w sali sądowej, a nawet szepcząc między sobą⁶⁷. Po ogłoszeniu wyroku skazującego Różański miał „potakiwać głową z widocznym zadowoleniem, tak jakby przewidział dokładnie wymiar kary i wygrał zakład z Fejginem na ten temat”⁶⁸. Reakcji Romkowskiego oraz Fejgina na wiadomość o zasądzonej wysokości kary nie podano. Ta relacja z sali sądowej z przyczyn niezależnych od redakcji była jedyną, którą zamieszczono w programie radiowym.

Programy odnoszące się do procesu Różańskiego, Romkowskiego oraz Fejgina emitowano do końca listopada 1957 r. Te, które zostały nagrane po ogłoszeniu wyroku na ogół przybierały formę dłuższych komentarzy, sytuujących rozprawę wśród innych wydarzeń politycznych Polski Ludowej. Najlepszym przykładem była w tym kontekście audycja *Odwrotna strona medalu* prowadzona przez Wiktora Torścianko⁶⁹. Łączono w niej fakt utajnienia procesu byłych funkcjonariuszy MBP z zadaniami, które nowej służbie stawiał minister spraw wewnętrznych Władysław Wicha oraz aktywnością natołińskiej frakcji w PZPR⁷⁰. Zauważano, że wypowiedzi Wicha odnoszące się do wskazania wrogów „nowej bezpieki” raczej współgrają z programem „grupy natołińskiej”, pomimo że nie jest on zgodny z oficjalną linią partii⁷¹. W tych wszystkich wydarzeniach upatrywano raczej kontynuacji dotychczasowych działań komunistów w Polsce niż symptomów jakiś wyraźnych zmian.

Ostatnim programem w 1957 r., w którym poruszono sprawę procesu byłych funkcjonariuszy MBP, był jednak, zdecydowanie odbiegający formą od wcześniejszych audycji, prezentowany na falach Radia Wolna Europa *Kabaret Hemara*⁷². Była to cykliczna audycja, w której w satyryczny sposób komentowano aktualne wydarzenia polityczne. W tym wypadku autor przedstawił w formie zabawnej rymowanki historię postawienia przed sądem trzech byłych dygnitarzy „bezpieki”, która została wpisana w konwencję powiedzenia „rewolucja pożera własne dzieci”⁷³. Różański, Romkowski i Fejgin zostali w niej przedstawieni jako ofiary aparatu represji, który sami stworzyli.

Do tematu rozprawy byłych funkcjonariuszy MBP powrócono pod koniec 1958 r., po kilkumiesięcznym okresie przerwy w nadawaniu informacji na ten temat. Stało się to za sprawą RWE, które wyemitowano wywiad Michała Lisieckiego z Andrzejem Żukowskim, który w sierpniu 1958 r. nielegalnie wyjechał do Szwecji.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Odwrotna strona medalu*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957 [b. p.].

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² NAC, Nasłuchy, sygn. 858/6, *Kabaret Hemara o Różańskim, Fejginie i Romkowskim*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 21-24.11.1957 [b. p.].

⁷³ Ibidem.

cji⁷⁴. Od października 1957 r. do 20 marca 1958 r. był on przetrzymywany w X Pawilonie więzienia przy ulicy Rakowieckiej w Warszawie. Jak opowiadał – „pod koniec swojego pobytu w więzieniu śledczym” spotkał w nim skazanych w listopadzie 1957 r. J. Różańskiego i A. Fejgina⁷⁵. Wynikało to z faktu, że przebywał czasowo w oddziale szpitalnym X Pawilonu, w którym byli funkcjonariusze posiadali swoje pokoje. Żukowski twierdził, że Różański oraz Fejgin swoje wyroki odsiadywali w uprzywilejowanych warunkach. Mogli swobodnie przemieszczać się do ogrodu więziennego. Posiadali klucze do pomieszczeń, w których przebywali. Mieli dostęp do radia, prasy oraz książek. Otrzymywali jedzenie spoza kuchni więziennej. Żona Różańskiego posiadała własną przepustkę i odwiedzała go przynajmniej dwa razy w tygodniu. Straż „oddawała mu honory i odnosiła się do niego z wyraźną obawą i szacunkiem” – jak kontynuował Żukowski. Fejgin miał – według niego – zapewnione te same warunki bytowe. Mógł spotykać się i rozmawiać z Różańskim bez ograniczeń. W więzieniu zajmował się nadzorowaniem drukarni, w której pracowali inni byli skazani funkcjonariusze UB, również posiadający specjalne uprawnienia. Informacje te w żaden sposób nie były komentowane przez prowadzącą cegę audycję.

Emigracyjne rozgłośnie radiowe największe zainteresowanie rozprawą byłych funkcjonariuszy MBP zdradzały w połowie września oraz w połowie listopada 1957 r., co pokrywało się z datą rozpoczęcia i zakończenia procesu. Szczegółowe dane dotyczące natężenia i rodzajów audycji prezentuje tabela 1.

W Polskiej Sekcji Radia BBC wyemitowano cztery audycje na temat procesu. Dwie z nich pojawiły się w dniu rozpoczęcia rozprawy i przybrały formę krótkich wiadomości. Trzecią o podobnej strukturze nadano w dniu ogłoszenia wyroków⁷⁶. Od przyjętej konwencji dwu-trzyzdaniowych wypowiedzi „brytyjskie radio” odbiegło jedynie w programie *Uwagi o tajnej policji w Polsce* z 12 listopada 1957 r., w którym obszernie skomentowano wyrok i nakreślono sylwetki skazanych⁷⁷.

---

⁷⁴ Tematowi ucieczki A. Żukowskiego do Szwecji poświęcony został pierwszy z przeprowadzonych wywiadów. Rozmowa M. Lisickiego – korespondenta Rozgłośni Polskiej RWE w Sztokholmie – z A. Żukowskim – na temat aresztowania i uwięzienia A. Żukowskiego, utrzymywania znajomości z pracownikami amerykańskich organizacji humanitarnych wobec Polski, Radio Wolna Europa. Nagranie audycji jest dostępne na stronie Polskiego Radia, www.polskieradio.pl/68/787/Tag/90222 [12.05.2013].

⁷⁵ Rozmowa M. Lisickiego – korespondenta Rozgłośni Polskiej RWE w Sztokholmie – z A. Żukowskim – na temat uprzywilejowania w miejscu odosobnienia A. Fejgina i płk J. Różańskiego – b. wyższych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w czasach stalinowskich – przeprowadzona w Sztokholmie, Radio Wolna Europa. Nagranie audycji jest dostępne na stronie Polskiego Radia, www.polskieradio.pl/68/787/Tag/90222 [12.05.2013].

⁷⁶ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/3, *Polska – proces funkcjonariuszy byłego MBP*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”*. *Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 9-12.11.1957 [b. p.].

⁷⁷ NAC, Nasłuchy, sygn. 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce*, [b. p.].

Tabela 1. Spis audycji dotyczących procesu J. Różańskiego, R. Romkowskiego i A. Fejgina w Polskiej Sekcji Radia BBC oraz w Radiu Wolna Europa

Data emisji	Rozgłośnia radiowa	Tytuł cyklu	Tytuł audycji
16.09.1957	Polska Sekcja Radia BBC	–	<i>Proces funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa</i>
16.09.1957	Polska Sekcja Radia BBC	–	<i>Proces b. funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa</i>
16.09.1957	Radio Wolna Europa	–	<i>Przed procesem Różańskiego</i>
25.09.1957	Radio Wolna Europa	–	<i>Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej</i>
1.10.1957	Radio Wolna Europa	<i>List z kraju</i>	<i>Analiza przemian po październiku 1956 r.: działalność służby bezpieczeństwa – omówienie listu młodego Polaka nadesłanego do Głosu Wolnej Polski RWE</i>
10.10.1957	Radio Wolna Europa	<i>Odwrotna strona medalu</i>	<i>Na marginesie procesu przeciw byłym funkcjonariuszom b. MBP</i>
31.10.1957	Radio Wolna Europa	<i>Z polskiego punktu widzenia</i>	<i>Na marginesie procesu Różańskiego</i>
11.11.1957	Polska Sekcja Radia BBC	–	<i>Polska – proces funkcjonariuszy byłego MBP</i>
12.11.1957	Polska Sekcja Radia BBC	–	<i>Uwagi o tajnej policji w Polsce</i>
12.11.1957	Radio Wolna Europa	<i>Z polskiego punktu widzenia</i>	<i>Po wyroku w sprawie Romkowskiego, Różańskiego i Fejgina</i>
12.11.1957	Radio Wolna Europa	brak danych	<i>Proces dygnitarzy z bezpieczeństwa</i>
14.11.1957	Radio Wolna Europa	<i>Odwrotna strona medalu</i>	<i>Sprawa funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa</i>
23.11.1957	Radio Wolna Europa	<i>Kabaret Hemara</i>	<i>O Różańskim, Fejginie i Romkowskim</i>
1958*	Radio Wolna Europa	–	<i>Rozmowa Michała Lisińskiego z Andrzejem Żukowskim</i>

Źródło: opracowanie własne. *Na stronie internetowej Polskiego Radia, zawierającej nagrania audycji RWE, brakuje w opisie daty emisji. Z treści wywiadu wynika, że został przeprowadzony w drugiej połowie 1958 r.

Odmienne podejście do sprawy przyjęło Radio Wolna Europa. Na przestrzeni miesięcy, w których trwała rozprawa, tj. od września do listopada 1957 r., procesowi byłych dygnitarzy MBP poświęcono dziewięć audycji. Dziesiąta – stanowiąca pewne uzupełnienie tematu – została nadana w drugiej połowie 1958 r. i dotyczyła nie tyle samego procesu, co sposobu egzekwowania wyroku. Osiem audycji z 1957 r. przyjęło formę obszernych komentarzy, jedna była programem kabaretowym. Większość wyemitowano jako odcinki szerszych cykli. Po dwie audycje w cyklach *Odwrotna strona medalu* i *Z polskiego punktu widzenia* po jednej w – *List z kraju* i *Kabaret Hemara*.

Podsumowanie

Polska sekcja Radia BBC oraz Radio Wolna Europa nie miały możliwości przekazywania rzeczowych relacji z sali sądowej, na której toczył się proces byłych funkcjonariuszy MBP. W swoich audycjach od września do listopada 1957 r. obie rozgłośnie podejmowały jednak tę tematykę, wykorzystując na ogół samą rozprawę jako podstawę do analizowania zmian, które zaszły w Polsce po październiku 1956 r. W tym kontekście, bazując na dotychczasowej wiedzy na temat działalności „bezpieki”, konstruowano przekaz, który opisywał proces jako wydarzenie stanowiące wewnętrzną rozgrywkę w partii komunistycznej. Dowodami na poparcie tej tezy miał być wybiórczy – zdaniem rozgłośni radiowych – akt oskarżenia, który dotyczył jedynie czynów dokonanych względem członków partii oraz fakt, że na ławie oskarżonych nie było funkcjonariuszy, którzy stosowali podobne metody np. wobec byłych żołnierzy AK. Również sam fakt utajnienia przewodu sądowego miał świadczyć – jak głoszono – o chęci zabezpieczenia procesu przed możliwością wystąpienia wątków mogących zaszkodzić partii oraz innym byłym pracownikom MBP. W związku z tym narracja przyjęta do opisu tego wydarzenia była w przypadku obu rozgłośni radiowych jednolita. Rozprawa miała według ich redakcji charakter fasadowy, wynikała z walki politycznej, która toczyła się na szczytach kierownictwa partii a nie była wyrazem poszukiwania sprawiedliwego osądu za przestępstwa okresu stalinizmu.

Summary

COVERAGE OF ROMKOWSKI, RÓŻAŃSKI AND FEJGIN TRIAL IN RADIO FREE EUROPE AND POLISH BBC RADIO SECTION

In the year 1957 Roman Romkowski, Józef Różański and Anatol Fejgin - three former officers of Ministry of Public Security (MBP) were judged. The trial was limited to cases of torture against communist party members, who were accused by the MBP X Department during the stalinist period in Poland. Due to the fact that it was an unprecedented trial in the history of Polish People's Republic, a large interest was shown by Polish émigré radiostations, which emitted their program for Poland. Radio Free Europe and Polish BBC Radio Section reported this trial and on its example analysed the changes that occurred in Poland after October '56. Both radio stations presented the event as an „internal gameplay” in communist party between politicians from different fractions.

In their opinion the trial had a facade character and its aim was not an equitable judgment of crimes committed during stalinist period in Poland. Radio Free Europe and Polish BBC Radio Section created fourteen broadcasts about this event.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Narodowe Archiwum Cyfrowe, Nasłuchcy, sygn.:

- 856/4, *Polska – proces b. funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.09.1957.
- 856/4, *Polska – proces funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.09.1957.
- 856/4, *Przed procesem Różańskiego*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.09.1957.
- 856/7, *Na tle zamkniętych drzwi sali sądowej*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 25-28.09.1957.
- 857/3, *Odwrotna strona medalu. Na marginesie procesu przeciwko b. funkcjonariuszom b. MBP*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 9-12.10.1957.
- 858/3, *Polska – proces funkcjonariuszy byłego MBP*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 9-12.11.1957.
- 858/4, *Odwrotna strona medalu*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957.
- 858/4, *Proces dygnitarzy z bezpieczeństwa*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957.
- 858/4, *Sprawa funkcjonariuszy b. Urzędu Bezpieczeństwa*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957.
- 858/4, *Uwagi o tajnej policji w Polsce*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957.
- 858/4, *Z polskiego punktu widzenia*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 13-16.11.1957.
- 858/6, *Kabaret Hemara o Różańskim, Fejginie i Romkowskim*, [w:] *Komitet do spraw radiofonii „Polskie Radio”. Codzienny Biuletyn Działu Odbioru Audycji z Zagranicy*, 21-24.11.1957.

Akty prawne:

Dz. U., 1954, nr 54, poz. 269.

Wydawnictwa zwarte:

Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950-1952. taktyka, strategia, metody, oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000.

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. I: 1944-1956, pod red. K. Szwa-grzyka, Warszawa 2005.

Kura A., *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948-1956*, Warszawa 2006.

Machciewicz P., *Monachijska menażeria. Walka z Radiem Wolna Europa*, Warszawa 2002.

Marat S., Snopkiewicz J., *Ludzie bezpieki: dokumentacja czasu bezprawia*, Warszawa 1990.

Paczkowski A., *Trzy twarze Józefa Światły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009.

„*Politycznie obcy*”. *Żołnierze Wojska Polskiego w zainteresowaniu komunistycznego aparatu represji i propagandy w latach 1944-1956*, pod red. B. Polaka, P. Skubisza, Szczecin 2011.

Proces Romana Romkowskiego, Józefa Różańskiego i Anatola Fejgina w 1957 r., cz. I, oprac. M. Jabłonowski i W. Janowski, Warszawa 2011.

Skubisz P., *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego a rok 1948*, [w:] *Zwrot polityczny '48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, pod red. M. Jabłonowskiego, W. Jakubowskiego, T. Krawczaka, Warszawa 2013.

Topyło J., *Departament X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1949-1954. Geneza – struktura organizacyjna – metody pracy*, Toruń 2006.

Internet:

List z kraju (nr 3), <http://www.polskieradio.pl/68/789/Tag/87798> [23.04.2013].

www.polskieradio.pl/68/787/Tag/90222 [12.05.2013].